

Ю. М. Алексєєв (Київ)

Деякі проблеми викладання і вивчення історичних дисциплін у педагогічному вузі

Викладачам вузів, як і вчителям загальноосвітніх шкіл, у сучасних умовах необхідно не тільки вчити молодь, а у багатьох випадках і самим наполегливо вчитись. Адже без серйозних змін у галузі освіти, засвоєння кращих її здобутків неможливо досягнути значних успіхів у навчанні та вихованні нового покоління. У педагогів-істориків з'явилися можливості працювати справедливо ініціативно, творчо, демократизувати навчально-виховний процес. Настав час для вироблення нових поглядів щодо наукового осмислення взаємозв'язку загальнозначимого в розвитку цивілізації з тим самотутнім, що впливає з національних і конкретно-історичних умов кожного народу.

Аналіз історичних і культурних факторів допоможе визначити загальні закономірності соціального розвитку, багато в чому пояснити його асинхронність у різних регіонах України. Однак таке осмислення неможливе без об'єктивної оцінки рівня того, що досягнуто в історичних дослідженнях, новаторського досвіду викладачів історії.

Слід зазначити, що зроблено вже чимало. Так, вийшли праці, які раніше ретельно зберігались у спецфондах¹, а також праці зарубіжних українських істориків². З'явилися наукові, методичні розробки курсів лекцій з історії України³. Чимало змістовних матеріалів, присвячених історії України, надруковано в «Українському історичному журналі»⁴.

Ці та інші праці підводять до думки, що однією з основних проблем викладання й вивчення історичних дисциплін сьогодні є періодизація. У зв'язку з цим спинимося на деяких положеннях, які висунув білоруський історик Б. С. Клейн. Він справедливо підкреслює, що кожен етап історії Росії набуває самоцінності, як об'єкт дослідження... і..., що аналіз може бути ефективним тільки в загальноісторичному контексті ХХ ст.⁵ Далеко не з усіма положеннями цієї праці можна погодитись. Однак запропонована ним періодизація має серйозні підстави і ґрунтується на законах історії.

¹ Аркас И. И. *История Украины-Руси*.— К., 1990; Багалій Д. І. *Історія Слобідської України*.— Харків, 1990; Грушевський М. С. *Ілюстрована історія України*.— К., 1990; Ефименко А. Я. *Історія українського народу*.— К., 1990; Крип'якевич І. П. *Історія України*.— Львів, 1990; Крип'якевич І. П. *Мала історія України*.— Львів, 1990; Рігельман О. *Літописна розповідь про Малу Росію // Наука і сус-во*.—1990.—№ 10.—Грушевський М. С. *Очерк історії українського народу*.—К., 1991; *Історія України*.—Львів, 1991; Дорошенко Д. *Нарис історії України*.—К., 1991; Конинський Т. *Історія русів*.—К., 1991.

² Прицак О. *Що таке історія України?* // *Вісн. АН УРСР*.—1991.—№ 3.—С. 31—33; Субтельний О. *Україна. Історія*.—К., 1991.

³ Програма курсу з історії України для студентів гуманітарних спеціальностей / Авт. кол. під керівництвом Л. Г. Мельника.—К., 1991; Програма і робочі плани з курсу «Історія України та спецкурсів» / За редакцією Л. Ю. Бернштейна.—К., 1991; Войцехівський Ю. В. *Лекції з історії України з найдавніших часів до 1654 року*.—Бердянськ.—Ч. 1.—1991; Програма курсу історії української культури за загальною редакцією А. С. Кондратюка.—К., 1991; *Історія України*. З історії національно-державної символіки України. Відп. ред. В. Я. Хоменко.—К., 1991; Робоча програма курсу «Історія України».—К., 1992.

⁴ Кульчицький С. В. *Новітня історія України // УІЖ*.—1991.—№ 10, 12; Гамрецький Ю. М. *Універсали — визначальні віхи історії Центральної Ради // Там же*.—1991.—№ 8, 9; Солдатенко В. Ф. *До питання про початок громадянської війни на Україні // Там же*.—1991, № 7; Смолій В. А. *Феномен українського козацтва в загальноісторичному контексті // Там же*.—1991.—№ 5; Смолій В. А. *Традиції визвольної війни 1648—1654 рр. в антифеодальній боротьбі на Україні (др. пол. XVII—XVIII ст.) // Там же*.—1991.—№ 1; Самарцев І. Г. *Чорносотенці на Україні (1905—1917 рр.) // Там же*.—1992.—№ 1.

⁵ Клейн Б. С. *Россия между реформой и диктатурой (1861—1920 гг.) // Вопросы истории*.—1991.—№ 9/10.—С. 4.

Багато в чому з колегою з Гродно погоджується й проф. М. Д. Березовчук. Є також ряд інших програм, які відрізняються від варіанту Б. С. Клейна не тільки хронологічно, а й породжують деякі сумніви через недостатню наукову обґрунтованість. Питання досить складне, і всі наукові пошуки повинні заохочуватись. Але не слід забувати, що науковець має дотримуватися істини.

Зараз на історичних факультетах багатьох педагогічних вузів України відкрито кафедри історії слов'янських народів. І це цілком зрозуміло, якщо вести мову про вивчення вітчизняної історії у загальноєвропейському контексті, взаємозв'язків українців з іншими слов'янськими народами, які склалися протягом століть і мають чималий позитивний досвід спільної боротьби за незалежність і свободу. Подібні кафедри давно існують в університетах. Враховуючи необхідність підвищення рівня фахової підготовки вчителя, відкриття кафедр історії слов'янських народів в педінститутах слід вітати.

Концептуально розглядаючи предмет дослідження, викладачі кафедри історії слов'янських народів Київського педагогічного інституту ім. М. Д. Драгоманова переглянули програми курсів, запропонували студентам на вибір такі спецкурси: «Актуальні проблеми пам'яткознавства», «Теорія і методика джерелознавства», «Етнографія України», «Україна в другій світовій війні. Новий погляд на актуальні проблеми», «Соціалістичний експеримент в СРСР», «Сучасні проблеми історико-культурної спадщини», «Становлення та розвиток адміністративно-командної системи в СРСР», «З історії білого руху», «Громадсько-політичні рухи і партії України на сучасному етапі», «Історіографія політичних партій України і Росії (кінець XIX—XX ст.)», «Історична географія слов'ян».

Для читання цих спецкурсів залучені як викладачі нашого інституту, так і провідні науковці міста. Це, зокрема, професор Київського університету А. А. Буравченков, професор Інституту історії України М. В. Коваль, доцент Інституту міжнародних відносин і політології Ю. І. Шаповал, ст. науковий співробітник Інституту історії України Т. А. Балабушевич.

Під час проведення занять по спецкурсу «Сучасні проблеми історико-культурної спадщини» запрошували священнослужителів Києво-Печерської лаври, отців Оліпія та Віктора. На заняття, присвячене вивченню народної культури, запрошували тріо бандуристок на чолі з Народною артисткою України Е. Миронюк.

Частина семінарських занять з археології, історії народів Росії, СРСР, української культури, допоміжних історичних дисциплін проводиться на базі музеїв Києва (Державного історичного музею, музеїв українського і російського мистецтва, Києво-Печерської лаври, Археологічного музею та ін.).

Поряд з педагогічною викладачі кафедри здійснюють і науково-дослідну роботу. Вони працюють над колективною темою досліджень «Пам'ятки історії та культури і використання їх у навчально-виховному процесі школи та вузу», до яких активно залучаються студенти.

В межах основного напрямку наукової діяльності особливо значимо виглядає робота по складанню Зводу пам'яток історії та культури, що проводиться студентами під керівництвом доцента Н. М. Кравченко. Працюють вони за планами Академії наук України. До речі, на кафедрі за багато років створено серйозну археологічну школу, працює лабораторія, наукові гуртки, проблемні групи.

Професорсько-викладацький склад кафедри бере активну участь у регіональних, українських та міжнародних наукових конференціях з актуальних проблем історичної науки, краєзнавства та джерелознавства. Зокрема, доцент Г. В. Стрельський брав участь у роботі V Всеукраїнсь-

кої наукової конференції з історичного краєзнавства, що проходила у Кам'янці-Подільському в жовтні 1991 р. Доцент І. О. Кіку брала участь у науковій конференції з проблем історичної науки, що відбулась у Вільнюсі (вересень 1991 р.).

Нині характерною рисою історичних досліджень є їхня міждисциплінарність. Особливо це стосується вивчення історії слов'янських народів, взаємодії і взаємозбагачення їх національних культур, розвитку історичних традицій. Про це свідчить IX та X Міжнародні з'їзди славистів (Київ, 1983; Софія, 1988), де в наукових диспутах взяли участь історики, етнографи, мистецтвознавці, літературознавці. У доповідях аналізувалися процеси духовного життя слов'янських народів, тенденції розвитку і функціонування їхніх культур, а також взаємозв'язки слов'ян з іншими народами. У зв'язку з цим виникає необхідність й у вузівській практиці розширити міждисциплінарні зв'язки, насамперед історії, літератури, мови, збільшити на історичних факультетах кількість годин на викладання літератури, проведення практичного курсу української мови. Це повною мірою відповідає нинішнім завданням дальшої гуманізації освіти.

В останні роки з'явилося чимало публікацій, в яких необ'єктивно ідеалізується дожовтневе минуле*, прагнення створити образ «щасливого в минулому народу». Втіленням цього всенародного «щастя» такі автори бачать багаті верстви суспільства. Перекручення історичної правди знецінює народ в очах молоді, формує в неї негативне ставлення до історичних і культурних цінностей. Фальшивість ідеалізації побуту народу в XIX — на початку XX ст. особливо помітна на тлі творів Т. Шевченка, І. Франка, Ф. Достоєвського, В. Стефаніка, інших письменників. Думається, ніхто не наважиться звинуватити цих титанів слова у тенденційному зображенні життя. І в зв'язку з цим виникає проблема вивчення джерел, бо окремі факти можуть використовуватись у контексті, який підтверджує суб'єктивну думку того чи іншого дослідника. Майбутньому вчителю історії необхідно використовувати весь комплекс джерел, спеціальні методи дослідження, які не дадуть можливості кон'юнктурно використовувати історію як науку, робити висновки, які бажає бачити ідеологічне керівництво, знову виконувати соціальне замовлення якоїсь окремої групи.

Довгий час у нашому суспільстві головною й єдиною ідеологією був марксизм-ленінізм. Зрозуміло, що це стримувало ініціативу дослідників, надавало науковим працям однобічного політичного відтінку. Особливо це стосувалося питань, пов'язаних з походженням слов'ян, міграцією народів тощо. Зараз, коли вчені мають доступ до джерел і не skuti ідеологічними догмами, слід, мабуть, не відкидати історичний матеріалізм як філософську концепцію, а показувати його у порівнянні з іншими концепціями, аналізувати помилки марксизму, разом з викладачами філософії вчити майбутнього вчителя мислити. Студент, який сприймає діалектичний матеріалізм як метод дослідження, повинен широко користуватися необхідною йому літературою. Взагалі, слід досягти цивілізованого рівня, коли твір стає пам'яткою того чи іншого часу і охороняється державою, а бажаючі можуть користуватися книжками всіх авторів, які їм потрібні.

Для багатьох регіонів України, зокрема й Києва, у викладанні та вивченні історичних дисциплін складним лишається і мовне питання. Зараз навколо нього активно ведуться дискусії, бо в цій справі є чимало порушень і перекручень⁶. До того ж мова не може обмежуватися по-

* Автор розуміє, що такі твердження сьогодні «не модні», але неможливо обійти це питання, якщо ми не хочемо створювати нові кон'юнктурні підходи, нову єдину ідеологію.

⁶ Радчук В. Двомовний Янус України. Крок вперед, два назад // Самостійна Україна.—1992.—Квітень.—№ 15(36).

бутовим рівнем, вона має бути літературно чистою. І над цим слід працювати.

Говорячи про впровадження Закону про мови, доречно згадати відомого болгарського просвітителя, релігійного діяча Неофіта Рильського, який вважав, що слід перш за все надрукувати посібники, потім Новий і Старий завіти. Насамперед побудувати школи, а потім — церкви і монастирі⁷. Здається, і нам про це треба потурбуватися, бо не може бути національного відродження без матеріальної бази.

В контексті порушених проблем доцільно торкнутись і такої, як запровадження нової спеціальності — народознавство. Поява цього предмета в загальноосвітніх школах зрозуміла, хоча й там могли б бути основи етнографії. Але якщо ми претендуємо на європейський рівень освіти, то доцільно на філологічних і на перших курсах історичних факультетів педагогічних вузів викладати основи етнографії, а на випускних історичних курсах ввести нормативні лекційні курси — етнографії України та музеєзнавства.

Отже, слід зазначити, що українська історична наука має бути адекватною рівню історико-культурного розвитку народу і вона повинна збагачуватися кращими досягненнями історичної, філософської та педагогічної думки.

⁷ Рильски Н. Болгарска граматика.— Софія, 1984.— С. XVIII.